

TÖRTÉNELEM ÉRETTSÉGI TÉMAVÁZLATOK

I.

Középszint

Negyedik, a 2017-től érvényes érettségi követelmények szerint átdolgozott kiadás

B. Mátyus Gyöngyi

Bori István

TÖRTÉNELEM ÉRETTSÉGI TÉMAVÁZLATOK

I.

Középszint

Negyedik, a 2017-től érvényes érettségi követelmények szerint átdolgozott kiadás

AMTAK BT

2022.

© B. Mátyus Gyöngyi
© Bori István

ISBN 978-615-6028-19-8

Kiadja:

AMTAK Bt, Budapest

Szerkesztőségünk címe:

2040 Budaörs, Semmelweis utca 6/B.

Telefon: 06-20-218-6762

E-mail: amtakbt@gmail.com

Weblap: www.amtak.hu

Kiadványaink megrendelhetők a fenti címen,
telefonszámon és e-mailben

Szerkesztés és tipográfia: Print & Production Kft.

Készült az Book-Print Nyomdaipari Kft.-ben

Felelős vezető: Csehi Zoltán ügyvezető

Tartalomjegyzék

Előszó	9
1. Az ókor és kultúrája	11
1.1 Poliszok az ókori Hellaszban	11
<i>Az athéni demokrácia működése a Kr.e. 5. században</i>	11
1.2 Társadalmi és politikai küzdelmek az ókori Rómában	16
<i>Julius Caesar egyeduralmi kísérlete</i>	16
1.3 Az európai kultúra alapjai	20
<i>A görög-római hitvilág</i>	20
<i>Az antikvitás kimagasló kulturális emlékei</i>	22
<i>A zsidó vallás fő jellemzői</i>	25
<i>A kereszténység kialakulása és főbb tanításai</i>	27
2. A középkor	30
2.1 Nyugat-Európa a kora középkorban	30
<i>A hűbériség és a jobbágyság jellemzői</i>	30
<i>Az uradalom és a mezőgazdasági technika</i>	33
2.2 A középkori egyház	36
<i>A nyugati és a keleti kereszténység főbb jellemzői</i>	36
<i>Hitélet és vallások (pl. keresztény, zsidó) – együttműködés és konfliktusok</i>	38
2.3. Az érett középkor Nyugat- és Közép-Európában	44
<i>A középkori város és a céhes ipar</i>	44
2.4 Az iszlám vallás és az Oszmán Birodalom	48
<i>Az iszlám vallás kialakulása és főbb tanításai</i>	48
2.5. A középkor kultúrája	51
<i>A román és gótikus építészet, a reneszánsz kultúra</i>	51
3. A középkori magyar állam megeremtése és virágkora	55
3.1 A magyar nép története az államalapításig	55
<i>A magyar nép eredete, vándorlása és a honfoglalás</i>	55
3.2 Az államalapítás és az Árpád-házi uralkodók kora	60
<i>Géza fejedelemsége és I. (Szent) István államszervező tevékenysége</i>	60
<i>A tatárjárás és az ország újjáépítése IV. Béla idején</i>	63
3.3. Az Anjouk és Luxemburgi Zsigmond kora	66
<i>A középkori magyar állam megerősödése I. Károly idején</i>	66
3.4. A Hunyadiak	70
<i>Hunyadi Mátyás király reformjai és külpolitikája</i>	70

4. Szellemi, társadalmi és politikai változások a kora újkorban (1492–1789)	76
4.1. A földrajzi felfedezések és következményei	76
<i>A földrajzi felfedezések és a kapitalista gazdaság jellemzői</i>	76
4.2. Reformáció és katolikus megújulás	79
<i>A lutheri és kálvini reformáció</i>	79
<i>A katolikus megújulás</i>	82
<i>A barokk stílus jellemzői</i>	83
4.3. Alkotmányosság és abszolutizmus a 17–18. században	85
<i>Az alkotmányos monarchia jellemzői Angliában</i>	85
4.4. A felvilágosodás kora	88
<i>A felvilágosodás eszmerendszere és főbb képviselői források alapján</i>	88
5. Magyarország a kora újkorban (1490-1790)	92
5.1. Az ország három részre szakadása és az országrészek berendezkedése	92
<i>A mohácsi vész és az ország három részre szakadása</i>	92
<i>A várháborúk (1541–1568)</i>	94
5.2. Az Erdélyi Fejedelemség virágkora	96
<i>Erdély sajátos etnikai és vallási helyzete</i>	96
<i>A hazai reformáció és a barokk kulturális hatása</i>	97
5.3. A török kiűzése és a Rákóczi-szabadságharc	100
<i>A Rákóczi-szabadságharc okai, főbb eseményei és eredményei</i>	100
5.4. Magyarország a 18. századi Habsburg Birodalomban	104
<i>Demográfiai és etnikai változások a 18. században</i>	104
<i>Mária Terézia és II. József reformjai</i>	105
6. A polgári átalakulás, a nemzetállamok és az imperializmus kora (1789–1914)	110
6.1. A francia forradalom eszméi és a napóleoni háborúk	110
<i>Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának alapkérdései</i>	110
6.2. A 19. század eszméi és a nemzetállami törekvések Európában	112
<i>A korszak főbb eszmeáramlatainak (liberalizmus, nacionalizmus, konzervativizmus és szocializmus) jellemzői</i>	112
6.3. Gyarmati függés és harc a világ újrafelosztásáért	114
<i>A szövetségi rendszerek kialakulása</i>	114
6.4. Az ipari forradalom hullámai és hatása	117
<i>Az ipari forradalmak legjelentősebb területei (könnyűipar, nehézipar, közlekedés), néhány találmánya és a gyárpar kezdetei</i>	117
7. A polgárosodás kezdetei és kibontakozása Magyarországon (1790–1914)	122
7.1. A reformkor	122
<i>A reformkor fő kérdései, Széchenyi és Kossuth reformprogramja</i>	122
7.2. Forradalom és szabadságharc	128
<i>A pesti forradalom eseményei, az áprilisi törvények</i>	128
<i>A szabadságharc főbb katonai és politikai eseményei</i>	130

73. A kiegyezés és a dualizmus	134
<i>A kiegyezéshez vezető út</i>	134
<i>A kiegyezés tartalma és értékelése</i>	136
74. Társadalmi és gazdasági változások a dualizmus korában	139
<i>Gazdasági változások a dualizmus korában</i>	139
<i>A magyar polgárosodás társadalmi, gazdasági jellegzetességei, sajátosságai</i>	141
<i>Népek, nemzetiségek (pl. zsidók, németek) szerepe a modernizációban</i>	143
<i>Etnikai viszonyok és a nemzetiségi kérdés a dualizmus korában</i>	145
8. A világháborúk kora (1914–1945)	148
8.1. Az első világháború és következményei	148
<i>Az első világháború (hadviselők, frontok, a háború jellege).</i>	
<i>Az első világháborút lezáró békerendszer</i>	148
8.3. A faszizmus és a nemzetiszocializmus	159
<i>A náci Németország legfőbb jellemzői</i>	159
8.4. A kommunista diktatúra	165
<i>A kommunista ideológia és a sztálini diktatúra a Szovjetunióban</i>	165
8.5. A második világháború	171
<i>A világháború előzményei, kitörése és jellemzői</i>	171
<i>A holokauszt</i>	176
9. Magyarország a világháborúk korában (1914–1945)	178
9.1. Az első világháború és következményei Magyarországon	178
<i>A trianoni békediktátum és következményei</i>	178
9.2. A Horthy-korszak	183
<i>Az ellenforradalmi rendszer konszolidációjának legfontosabb lépései</i>	183
<i>A magyar külpolitika a két világháború között</i>	185
<i>A politikai rendszer főbb jellemzői</i>	188
<i>Társadalmi, gazdasági, ideológiai kérdések</i>	193
9.3. Művelődési viszonyok és társadalom	199
<i>Társadalmi rétegződés és életmód a húszas-harmincas években</i>	199
<i>Az antiszemitizmus megjelenési formái és a „zsidókérdés” Magyarországon</i>	200
9.4. Magyarország a második világháborúban	204
<i>Magyarország háborúba lépése és részvétele a Szovjetunió elleni harcokban</i>	204
<i>Magyarország német megszállása és a nyilas hatalomátvétel</i>	206
<i>A holokauszt Magyarországon</i>	209
10. A jelenkor (1945-től napjainkig)	213
10.1. A kétpólusú világ kialakulása	213
<i>A keleti és a nyugati blokk főbb politikai, gazdasági, társadalmi jellemzői, a hidegháborús szembenállás jellemzői</i>	213
<i>Az ENSZ létrejötte és működése</i>	220

10.3. A kétpólusú világrend megszűnése	221
<i>A kétpólusú világrend megszűnése;</i>	
<i>a Szovjetunió és Jugoszlávia szétesése; Németország újraegyesítése</i>	221
10.4. Az európai integráció	228
<i>Az Európai Unió alapelvei, intézményei és működése</i>	228
10.5. A globális világ sajátosságai	232
<i>A globális világgazdaság ellentmondásai</i>	232
11. Magyarország 1945-től a rendszerváltásig	239
11.1. A kommunista diktatúra kiépítése és a Rákosi korszak	239
<i>Az egypárti diktatúra működése, a gazdasági élet és a mindennapok jellegzetességei a Rákosi-korszakban</i>	239
11.2. Az 1956-os forradalom és szabadságharc	243
<i>Az 1956-os forradalom és szabadságharc kitörésének okai és főbb eseményei; a megtorlás</i>	243
11.3. A Kádár-korszak	246
<i>A rendszer jellemzői a Kádár korszakban, életmód és mindennapok</i>	246
11.4. A rendszerváltás és a piacgazdaságra való áttérés	250
<i>A rendszerváltás főbb eseményei</i>	250
<i>A piacgazdaságra való áttérés és következményei</i>	251
11.5. Demográfiai folyamatok és a határon túli magyarság	254
<i>A határon túli magyarság 1945-től</i>	254
12. Társadalmi, állampolgári, pénzügyi és munkavállalói ismeretek	258
12.1. Társadalmi tagozódás és felelősségvállalás	258
<i>A magyarországi romák története és helyzetének főbb jellemzői napjainkban</i>	258
<i>A szociális ellátórendszer főbb elemei</i>	261
12.2. Az aktív és felelős állampolgárság alapjai	263
<i>Az emberi jogok ismerete és a jogegyenlőség elvének bemutatása, az állampolgári jogok, kötelességek</i>	263
<i>A politikai intézményrendszer fő elemei (országgyűlés, kormány, köztársasági elnök, alkotmánybíróság, ombudsman, helyi önkormányzatok, az Alaptörvény)</i>	264
<i>A választási rendszer fő elemei</i>	268
12.3. Alapvető pénzügyi és gazdasági fogalmak, folyamatok.	
A munkaviszonyhoz kapcsolódó ismeretek	271
<i>A háztartás pénzügyei (adók és járulékok, pénzkezelési technikák, banki ügyletek)</i>	271
<i>A munkaviszonyhoz kapcsolódó jogok és kötelezettségek, a munkaviszony megszűnése</i>	272

Előszó

A 2005-től bevezetett új, kétszintű érettségi rendszerben az egyik legjelentősebb változás a történelem tantárgynál történt. Túl azon, hogy a vizsga egy írásbeli résszel bővült, a vizsgázótól kompetencia-központú, a történelmi források használatát igénylő, különböző megközelítéseket alkalmazó feladatok megoldását várják el úgy közép-, mint emelt szinten. Egy valami azonban nem változott: a sikeres érettségihez a történelem legfontosabb szereplőit, eseményeit, fogalmait, színhelyeit ugyanúgy ismerni kell, mint azelőtt.

A ténybeli tudás megalapozásához, strukturálásához, átgondolásához nyújt segítséget ez a könyv, amely a középszintű történelem érettségi témaköreit szisztematikusan feldolgozó témavázlatokat tartalmaz. A középiskolai oktatásban időhiány miatt általában csak elnagyoltan tanított művelődéstörténeti, továbbá a jelenkorra vonatkozó, illetve a gazdasági-, állampolgári- és politikai ismeretek is részletes tárgyalásra kerültek. A kötet írói nagy gondot fordítottak arra, hogy a könyvben mindazok az adatok és összefüggések megtalálhatóak legyenek, amelyek az érettségi követelményekben szerepelnek, illetve szükségesek a különböző típusú feladatok megoldásához. Az egyes témakörök és az azon belüli altémák számozása és kidolgozása hűen követi a középszintű érettségi vizsgakövetelmény rendszerét, ami segítséget nyújt az írásbeli feladatsorok és a szóbeli tételek kidolgozásánál, megtanulásánál.

A már több mint tíz éve a történelem érettségire való felkészülést segítő kötet ezen, negyedik kiadása a 2017-től érvényes új érettségi követelmények szerint íródott. További változást jelent a korábbiakhoz képest, hogy a korábban a középszint kiegészítéseként megjelent emelt szintű kötet immáron önálló könyv lett, amely tartalmazza a közép- és az emelt szintű érettségi témákat egyaránt.

A középszintű történelem érettségi témavázlatokat ajánljuk a középszintű érettségire készülőeknek és a matúrára felkészítő tanároknak egyaránt.

A szerzők

1. Az ókor és kultúrája

1.1 Poliszok az ókori Hellaszban

Az athéni demokrácia működése a Kr.e. 5. században

A város kialakulása

- Athén az Attikai-félszigeten jött létre, 5 km-re a tengertől (kikötője Pireusz).
- A város magja az **Akropolisz** (fellegvár), amely már a műkénéi korban is létezett. A Kr. e. XIV–VIII. században Athén élén királyok álltak. Az egyik ilyen király **Thészeusz** volt, aki miután egyesítette Attika településeit, a lakosságot **3 foglalkozási csoportba** osztotta (a törzsi-nemzetségi szervezet felbomlása):
 - arisztokraták (eupatridák);
 - földművesek (georgoszok);
 - mesteremberek (demiurgoszok).

Az arisztokratikus köztársaság

- A Kr. e. VIII. században megszűnt a királyság. A várost ezután az arisztokrácia vezette. Közülük kerültek ki az **arkhónok**:
 - kezdetben 1, később 3, végül 9 arkhón volt;
 - kezdetben egész életükig, majd 10 évig, végül 1 évig voltak hivatalban.
- A volt arkhónokból jött létre az arisztokratikus öregek tanácsa, az **Areioszpagosz**.

A démosz megerősödése

- A Kr. e. VIII. századtól kezdődő **görög gyarmatosítás**, illetve az ezáltal fellendült hajózás és kereskedelem több szempontból is komoly hatást gyakorolt Athén társadalmi életére:
 - a gyarmatokról behozott olcsó gabona csökkentette az arisztokrácia súlyát a város gabonaellátásában, ezáltal csökkent gazdasági, politikai erejük;
 - felemelkedett és meggazdagodott egy széles ipari, kereskedő, hajótulajdonos réteg, amely a démosz jogi egyenlőségéért szállt síkra;
 - az arisztokratákból álló lovashadsereg is háttérbe szorult – meghatározóvá vált a nehézfegyverzetű gyalogság (hopliták) és a tengeri flotta.
- A megerősödött **démosz céljai** a következők voltak:
 - adósrabszolgaság megszüntetése;
 - jogi egyenlőség, a törvények írásba foglalása;
 - a polgárság területi alapon történő besorolása.

Az arisztokrácia és a démosz küzdelmének állomásai

- **Drakón** arkhón Kr. e. 621-ben írásba foglalta a törvényeket:
 - rendkívül szigorúak voltak a törvények („drakói szigor”);
 - bár az arisztokrácia érdekeit védte, mégis gátat szabott az önkényes jogértelmezésnek és a vérbosszúnak.

Az arisztokrácia és a démosz küzdelmének állomásai

- **Szolón** reformtevékenysége
 - Kr. e. 594-ben arkhón volt, ekkori intézkedései:
 - χ a polgárok adósságainak eltörlése (szeizaktheia – a terhek lerázása);
 - χ az **adórszolgálat eltörlése**, a külföldre eladott adósok állami pénzen való visszavásárlása, és földjeik visszaadása.
 - Későbbi, törvényhozói munkája kapcsán megteremtette a demokrácia (népuralom) alapjait:
 - χ Évi jövedelme alapján vagyoni osztályokba sorolta Athén lakosságát. Ebben a **tímokratikus alkotmányban** 4 vagyoni osztály volt, mindenki részt vehetett a népgyűlésen, a politikában:
 1. ötszáz mérősök (leggazdagabbak, arisztokraták);
 2. lovagok vagy háromszáz mérősök;
 3. ökörfogatosok vagy kétszáz mérősök;
 4. napszamosok.
 - χ Létrehozta a 400-ak tanácsát, a **bulét**, amely a népgyűlés napirendjét készítette elő, és az első három vagyoni osztályból lehetnek tagjai.
 - χ Megszervezte az **esküdtbíróságokat** (heliaia), amelynek mindenki tagja lehetett.
 - χ Gazdasági jellegű törvényei közül fontos az, hogy az olivaozaj kivételével **megtiltotta mindennemű agrártermék kivételét**, illetve elősegítette idegen iparosok betelepülését.
 - χ Családjogi intézkedéseiben engedélyezte a **szabad végrendelkezést**, igyekezett megakadályozni az érdekházasságot és a családok felbomlását.
- **A türannisz kora** (Kr. e. 560–510)
 - Türannisz=zsarnokság; türannosz=zsarnok.
 - Athén első türannosza **Peisizisztratosz** volt (Kr. e. 560–527), aki a démosz szegényebb rétegeire támaszkodva szerezte meg a hatalmat:
 - χ az ellenálló arisztokraták földjeit elvette és kiosztotta a földnélkülieknek;
 - χ évi adót vezetett be, amelyből zsoldosereget tartott fenn;
 - χ nagyszabású **építkezéseket** folytatott (Athene-templom az Akropoliszon, Zeusz-templom Olümpiában);
 - χ **vidékre kiszálló bíróságokat** hozott létre;
 - χ **előnyös kereskedelmi szerződéseket** kötött más poliszokkal, megteremtette az athéni hajók szabad mozgását a tengereken;
 - χ elterjedt a **Dionüszosz-kultusz**, bevezették a drámajátékokat.
 - Peisizisztratoszt halála után fiai, Hippiasz és Hipparkhosz követték, de uralmukat már nemcsak az arisztokrácia, hanem a démosz sem nézte jó szemmel. Hipparkhoszt meggyilkolták egy felvonuláson, Hippiaszt pedig Kr. e. 510-ben elűldözték.
- **Kleiszthenész reformjai** (Kr. e. 508)
 - A politikai berendezkedést területi (területi) alapra helyezte, **Attika területét három részre** osztotta:
 - χ Athén és környéke;
 - χ Attika középső (sík) vidéke;
 - χ tengerpart.

Az arisztokrácia és a démosz küzdelmének állomásai

A periklészi virágkor

Államszervezet (a periklészi virágkorban)

- Mindhárom területen 10–10 harmadot jelölt ki. A 30 harmadból ezután 10 phülét (kerületet) alakított ki úgy, hogy mindegyik terület 1–1 harmaddal képviseltette magát. A phülékben így az arisztokráciával (síkvidék) szemben többségben volt a démosz (város + tengerpart). A phüle-rendszerre épült a katonai szervezet és a politikai élet.
- A türannisz rendszerének és a türannoszoknak a visszatérését megakadályozandó vezette be Kleiszthenész az **oszttrakizmosz** (cserépszavazás) intézményét.

● **A demokrácia kiteljesedése:**

- Még a perzsa háborúk idején (Kr. e. 490-ben győzelem Marathonnál, Kr. e. 480-ban győzelem Szalamisznál), jelentősen **csökkentették az Areioszpagosz bíraskodási hatáskörét** (Kr. e. 462).
- Az arkhóni hivatalt megnyitották a kétszáz mérősök előtt is (Kr. e. 458).
- **Periklész** – aki Kleiszthenész unokaöccse, és Kr. e. 444–429 között **15 évig sztratégosz volt – reformjai:**
 - χ az ötszázak tanácsának és az esküdtszékeknek a tagjai napidíjat kaptak;
 - χ napidíjat kaptak a színházi előadásokon megjelenő polgárok is;
 - χ a gazdagokra különféle kötelezettségeket rótt (színházi előadások, tornaversenyek rendezése, hadihajók felszerelése).

● **Népgyűlés (ekklészia):**

- tagja minden 20. életévét betöltött athéni polgár;
- felépítése: Kleiszthenész Kr. e. 508-as reformja alapján (a 10 db 3 részből álló phüle szavazatai döntöttek);
- évente 40 alkalommal ülésezett, bárki felszólalhatott;
- hatásköre: háború és béke kérdése, szövetségkötés, adók kivetése, törvényhozói intézkedések szentesítése, polgárok száműzetésbe küldése oszttrakizmoszsal (cserépszavazás).

● **Tanács (bulé):**

- tagjait évente sorsolták a 30. életévüket betöltött polgárok közül (10 phüle egyenként 50 tagot delegált → ötszázak tanácsa);
- ellenőrizte a tisztségviselők munkáját, irányította az állam pénzügyeit, elővéleményezte a népgyűlés elé kerülő javaslatokat.

● **Bíróság(ok):**

- **Areioszpagosz** (vének tanácsa): Kr. e. 462-ig az Árész hadisten dombján gyűlésező vének tanácsa gyakorolta a főbírói funkciókat. Tagjai általában a legtekintélyesebb, hivatalviselt arisztokratákból (arkhónok) kerültek ki.
- **Heliaia** (esküdtbíróság): Kr. e. 462-től vette át a bírói szerepkört az athéni polgárok közül phüléként sorsolt 6000 tagú esküdtbíróság, amely tanácsokra bontva ülésezett. Az egyes ügyekben meghallgatás után azonnal, szavazással döntöttek.

Államszervezet (a periklészi virágkorban)

- **Tisztségviselők:**
 - **Arkhón:** az állam élén 9 arkhón állt (első arkhón, kultikus, továbbá hadügyeket irányító, és 6 törvényhozó arkhón), de szerepük ekkor már formálissá vált. Évente sorshúzással választották őket.
 - **Sztratégosz:** a phülé élén álló katonai parancsnok. A 10 sztratégosz szavazással választották. Az első sztratégosz irányította Athént.
 - **Tamiasz:** pénzügyekért felelős tisztségviselő, 10 tagból álló testületet alkottak.

Társadalom

- **Teljes jogú polgárok** (kb. 150 ezer fő):
 - többségük saját munkájából élt, Periklész idején már napidíjat kaptak az esküdtszékek tagjai;
 - szerepet vállaltak a politikában, működtették a demokráciát;
 - Kr. e. 451-től csak az lehetett athéni polgár, akinek mindkét szülője az volt.
- **Metoikoszok** (kb. 75 ezer fő):
 - személyükben szabadok, de polgárjoggal nem rendelkező bevándorlók, „idegenek” voltak;
 - nem vehettek részt a politikában, nem vásárolhattak földbirtokot, ezért iparral és kereskedelemmel foglalkoztak;
 - adót fizettek, nagyobb háborúkban katonáskodtak.
- **Rabszolgák** (kb. 50–100 ezer fő):
 - Athénban alakult ki először az érett vagy klasszikus rabszolgatartó társadalom, ahol a rabszolgáknak már komoly szerepük volt a gazdasági életben;
 - a rabszolgák helyzete általában jobb volt, mint majd lesz Rómában.

A demokrácia gazdasági alapjai

- Athénnak igen **jelentős mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi tevékenysége** volt, amelyekből nagy jövedelmekre tettek szert a polgárok és a metoikoszok, adóikból pedig az állam is.
- A **rabszolgák nagyfokú alkalmazása** olcsó termelést tett lehetővé, és pótolta a politikával foglalkozó polgárok munkaerejét is.
- Athén **szövetségeseitől** (déloszi szövetség) súlyos **adókat** követelt és kapott.

Csúcspont, válság és hanyatlás

- **Nagyhatalmi politika:**
 - A Kr. e. 478-ban létrehozott **déloszi szövetséget** Athén saját céljaira használta fel: gazdaságilag megsarcolta szövetségeseit, továbbá át kellett venniük az athéni politikai rendszert (demokrácia). A szövetség tagjai ezért lázadni kezdtek.
 - **Athén és Korinthosz között a kereskedelmi verseny** ellentétté vált, mindez a Spárta vezette peloponnészoszi szövetséggel (amelybe Korinthosz is beletartozott) való szembekerülést is jelentette.
 - Az ellentét vezetett a **peloponnészoszi háborúhoz (Kr. e. 431–404)**, amelyben Athén vereséget szenvedett, és amely után már nem volt egyértelmű a vezető szerepe Hellászban.

Csúcspont, válság és hanyatlás

■

- A gazdasági-politikai-katonai ellenségeskedés elvezetett a **peloponnészoszi háborúhoz** (Kr. e. 431–404):
 - A háború során pestisben meghalt Periklész (Kr. e. 429).
 - Athénban kiéleződött a politikai versengés, ami meggyengítette a polisz.
 - Végül **Athén vereséget szenvedett**, felbomlott a déloszi szövetség.
- A poliszok egymás elleni végtelen harcának időszaka következett. Ez már a **hanyatlás kora** volt.
 - A háborúk miatt (katonáskodás, pusztítások) ellehetetlenültek az attikai **kis- és középbirtokosok, deklasszáldtak**, számuk, társadalmi és politikai súlyuk csökkent.
 - A városi **iparosok, kereskedők is deklasszáldtak**, miközben növekedett a rabszolgák száma és szerepe a gazdaságban.
 - **Átalakult a hadsereg is**: megnövekedett a pénzért harcoló (zsoldos) katonák száma.
 - A háborúk alatt a **görög gyarmatvárosok „leváltak” anyavárosaikról**, egyre kevésbé töltötték be a nyersanyagbázis és felvevőpiac szerepét.
- Athénban a **demokrácia meggyöngült**, megszűnt a politikai egyenlőség. Az elszegényedett polgárság **elveszítette poliszpolgári öntudatát**, poliszhazafiságát, és irányítható, szavazatát pénzért értékesítő tömeggé lett.

A demokrácia értékelése

■

- Az ókorban a legszélesebb néptömegeket az állam irányításába az athéni demokrácia vonta be, habár a nők, a metoikoszok és a rabszolgák nem rendelkeztek jogokkal (a lakosságnak kb. 10%-a vehetett részt a népgyűléseken).
- A közvetlen demokrácia (azaz minden polgár személyesen gyakorolhatta jogait) a városállami keretben viszonylag jól működött, **veszélyhelyzet esetén azonban anarchiához, illetve diktatúrához vezetett**.
- Athén demokratikus berendezkedése nagyban támaszkodott **szövetségei kizsákmányolására**, akikre erőszakkal rá is kényszerítette a demokráciát.

12 Társadalmi és politikai küzdelmek az ókori Rómában

Julius Caesar egyeduralmi kísérlete

A hódítások társadalmi hatásai

- Róma rövid idő alatt nagy birodalommá vált, a sikerrel megvívott pun- és keleti háborúk révén meghódította a Földközi-tenger medencéjét, annak vezető hatalma lett. A hódítások megváltoztatták az egyes társadalmi rétegek jellemzőit is.
- **Nobilitas:**
 - földbirtokaik megnövekedtek;
 - a nagybirtokokon egyre több (olcsó) rabszolga dolgozott; létrejött a **latifundium** (szórtan elhelyezkedő birtoktestekből álló rabszolgartató nagyüzem):
 - χ általánossá vált az áruterelés;
 - χ a gabona mellett szőlőt, olajbogyót, zöldségeket és gyümölcsöt termeltek;
 - a senatorok, mint hadvezérek, és mint a provinciák helytartói nagy jövedelmekre tettek szert;
 - uralmuk biztosításának eszköze a senatus volt, amely egyre kevésbé engedett tagjai közé új embereket („homo novus”-okat).
- **Lovagrend:**
 - a pun háborúk idején alakult ki a vagyonos, **pénz- és ingatlanügylekkel, kereskedelemmel** foglalkozó lovagrend;
 - érdekeik védelmében kereskedőtársaságokat hoztak létre; Kr. e. 218-tól, a lex Claudia alapján (amely megtiltotta a senatoroknak kereskedelmi hajók birtoklását) pedig **egyeduralkodók lettek a tengeri kereskedelemben;**
 - a hódítások nagy haszonélvezőjévé váltak, mert az egyes tartományokban megszerezték az adószedés jogát: **adóberlő társaságaik** öt évre előre befizették az államkincstárba az előírt adót, majd a gyakorlatban a maguk hasznára ennek többszörösét hajtották be a lakosságtól.
- **Parasztság:**
 - a kisbirtokos parasztság **létszámában és anyagi erejében egyaránt megfogyatkozott:**
 - χ katonaként harcoltak és meghaltak, megrokkantak;
 - χ amíg a férfiak harcoltak, a család többi tagja kevésbé hatékonyan művelte a földeket, kevesebb volt a termés;
 - χ háborús fosztogatások, pusztítás is sújtotta őket és földjeiket;
 - χ megtermelt gabonájukat alig tudták értékesíteni, egyrészt az olcsóbban termelő latifundiumok, másrészt a még olcsóbb importgabona miatt.
- **Rabszolgák:**
 - rendkívüli mértékben **megnövekedett a számuk**, ugyanakkor csökkent az értékük, gazdájuk korlátlan tulajdonát képezték;
 - voltak városi házakban alkalmazott, vidéki birtokon, illetve bányákban dolgozó rabszolgák; speciális csoport volt a gladiátoroké.

A köztársaság válságának tünetei

- A háborúk **tönkretették a birtokos parasztságot**, akik elveszítették birtokaikat:
 - megélhetésüket elveszítve Rómába mentek, és ott áruba bocsátották szavazati jogukat, **proletárrá** váltak – ez lehetőséget teremtett arra, hogy a politikusok pl. ingyen gabona osztásával, vagy **földosztás** ígéretével és megvalósításával (Gracchus testvérek reformmozgalma) megszerezzék a támogatásukat;
 - vagyonuk nem lévén, nem is katonáskodhattak, ezért **hadkiegészítési válság** is kialakult – erre a megoldást Marius hadseregreformja (Kr. e. 104.) adta: innentől fogva a nincsteleneket is besorozták a hadseregbe, akik szolgálati idejük alatt zsoldot, majd veteránként földet kaptak.
- A **rabszolgák** számának ugrásszerű növekedése egyben fokozta a lázadás veszélyét is – először Sziciliában (Kr. e. 138–132 és Kr. e. 104–101) robbantak ki rabszolga felkelések, majd Kr. e. 74/73–71 között zajlott le a Spartacus vezette rabszolga felkelés. Mindegyiket katonai erővel kellett leverni.
- A **nobilitason** belül egymással rivalizáló csoportok (**néppárt** és az **optimaták**) alakultak ki, amelyek komoly belpolitikai harcot vívtak egymással.
- Lázadozni kezdtek a **szövetségesek** (Kr. e. 91–89: szövetséges háború), kötelességeik mellé jogokat is követeltek.
- Nagy erejű barbár (kimber-teuton) **támadások** érték a birodalmat, továbbá Numídia (Jugurtha) és Pontosz (Mithridatesz) ellen is háborúzni kellett.
- A köztársasági **államgépezet** akadozni kezdett, hiszen az egy városállamra volt „kitalálva”. Időközben azonban Róma birodalomná lett, és szükségessé vált a szakszerű, koncepcionális és folyamatos (nem egyéves) hivatalviselés.

Az államgépezet működési válságának megoldási kísérletei

- Az egyeduralomig vezető út állomásai:
 - ⌘ **Hosszabb hatalomgyakorlás:** Mariust többször egymás után is consullá választották; Sulla időbeni korlátozás nélküli, széles jogkörű diktatúrája (Kr. e. 82–79).
 - ⌘ **Titkos szövetség**, a hatalomról való megállapodás: I. triumvirátus (Kr. e. 60: Caesar, Pompeius, Crassus), amely Caesar és Pompeius polgárháborúja végén (Kr. e. 48: Pharszalosz) egyeduralomba torkollt.
 - ⌘ **Caesar egyeduralma** (Kr. e. 48–44) – Caesar mindenféle tisztséget (diktátor, néptribunus, imperator, pontifex maximus stb.) viselt egyszerre. Zsarnoki uralma miatt meggyilkolták.
 - ⌘ **Újabb titkos szövetség, a II. triumvirátus** (Kr. e. 43.: Octavianus, Antonius, Lepidus), amely Octavianus és Antonius polgárháborúja végén (Kr. e. 31: Actium) a tényleges, **hosszútávú egyeduralomhoz vezetett** (principátus).

Julius Caesar

- Caesar (élt: Kr. e. 100–44) családja a senatori rend legelőkelőbb köréhez tartozott, de családi kapcsolatai révén a néppárthoz is kötődött.
 - Sulla idején el kellett menekülnie Rómából.
 - Sulla halála után visszatért és különböző papi tisztségeket és hivatalokat viselt, majd Hispania Ulterior propraetora lett.
 - Céltudatos, ügyes politikus, ragyogó szónok volt.

Az első triumvirátus

- Caesar Kr. e. 60-ban tért vissza Rómába és – kibékítve őket egymással – **szorosabbra fűzte kapcsolatát a kor két kiemelkedő hadvezérével és politikusával**, akik Caesarral együtt komolyabb befolyást szerettek volna szerezni a politikában:
 - **Crassus:** az egyik leggazdagabb patrícius, aki Sulla idején, a proscriptio révén hatalmas vagyonra tett szert, és hadvezérként részt vett a Spartacus rabszolgafelkelés leverésében.
 - **Pompeius:** a keleti hadszíntéren (Pontosz, Szíria, Judea) aratott fontos győzelmeket, hazatérte után azonban az optimáták nem teljesítették kéréseit (pl. veteránjainak letelepítése).
- **Kr. e. 60-ban Caesar, Crassus és Pompeius titkos megállapodást kötöttek, létrejött az első triumvirátus** (triumvir=háromfős testület). A megállapodás szerint:
 - Kr. e. 59-ben **Caesar consul** lett:
 - χ teljesítette Pompeius kéréseit;
 - χ leszállította Asia provincia adóbérleteinek összegét, ezzel kedvezve Crassus lovagrendi barátainak.
 - Kr. e. 58-tól **Caesar proconsulként megkapta a galliai tartományok irányítását**, amely rendkívül fontos volt számára:
 - χ **sikeres hadjáratokat vezetett a germánok ellen**, amelyek során megnövelte Gallia területét és nagy hadiszákmányra tett szert;
 - χ **erős, fegyelmezett, vezéréhez ragaszkodó hadsereget alakított ki.**
 - Kr. e. 56-ban Lucca-ban találkoztak a triumvirek:
 - χ megállapodtak, hogy Kr. e. 55-ben Crassus és Pompeius lesznek a consulok, majd Crassus Szíriába, Pompeius Hispániába megy helytartónak;
 - χ Caesar galliai megbízatását meghosszabbították.

Az első triumvirátus felbomlása

- A triumvirek együttműködése lazulni kezdett:
 - **Crassus** Kr. e. 53-ban a Parthus Birodalom ellen vívott háborúban **életét vesztette.**
 - **Caesar Galliában további sikereket aratott**, kétszer is átkelt Britanniába.
 - **Pompeius kihasználta, hogy csak ő volt Rómában és egyedüli consullá választották**, majd meg akarta akadályozni, hogy Caesar consul lehessen.
- **Kr. e. 49-ben Caesart a senatus hazarendelte**, de ő a törvényi tiltások ellenére nem egyedül, hanem **egy légiója élén lépte át a tartománya és Itália határát jelentő Rubico folyót**. Híres mondása „Alea iacta est” („A kocka el van vetve”) egy **új polgárháború kezdetét jelentette.**

Az első triumvirátus felbomlása

■

- Pompeius a Balkánra menekült Rómából.
- **Caesar bevonult Rómába**, ahol előbb diktátornak nevezték ki 14 napra, majd Hispániába vonulva legyőzte Pompeius ottmaradt légióit.
- Kr. e. 48-ban
 - Caesart consullá választották, majd felépítette a f lottát, amivel áthajózhatott a Balkánra;
 - **Kr. e. 48. június 6-án Pharszalosznál Caesar kisebb létszámú, de ütőképesebb serege élén legyőzte Pompeiust**, aki Egyiptomba menekült, ahol végül meggyilkolták.
 - Caesar Pompeius után ment Egyiptomba, ahol megismerkedett VII. Kleopátrával, akitől gyereke is született (Cesarion).
- **Caesar Egyiptomból hadjáratot indított Pontosz ellen**
 - × Kr. e. 47-ben Zelánál legyőzte a pontoszi uralkodót, innen küldte „Veni, vidi, vici” („Jöttem, láttam, győztem”) jelentését Rómába.
 - × Kr. e. 46-ban Afrikában, majd Kr. e. 45-ben Hispániában is legyőzte Pompeius fiait.

Caesar egyeduralma

■

- **Caesar győztesen visszatért Rómába és teljhatalmú vezetője lett a birodalomnak.**
- **Hatalmának alapját azon tisztségek jelentették, amelyeket már korábban** (pl. pontifex maximus), illetve ekkortól viselt:
 - Diktátor – Kr. e. 49-ben 14 napra, Pharszalos után meghatározatlan időre, Kr. e. 46-ban 10 évre, Kr. e. 44-ben életfogytiglan.
 - Consul, néptribunus, örökös censor, imperátor (hadvezér).
- Nagyon jelentős **reformintézkedéseket** hozott:
 - **Letelepítette a veteránjait, földosztást hajtott végre**, elengedte az adósságok egy részét, ingyen gabonát osztott Róma népének.
 - **Csökkentette a rabszolgák katonai és politikai súlyát**, nem sorozta be őket a hadseregbe.
 - A polgárháború utáni pacifikációt, az eliten belüli ellentétek csökkentését szolgálta a bevezetett **széleskörű amnesztia**, ugyanakkor **900 főre emelte a senatus létszámát**, amivel csökkentette a szerepét.
 - Javította Róma és a provinciák viszonyát azzal, hogy **római és latin jogot adományozott sok provinciabelinek**, illetve előke-lőiket meghívta a megemelt létszámú senatusba.
 - Egységesítette a birodalom pénzforgalmát, **értékálló arany-pénzt** (denarius) veretett.
 - Kibővítették és **fejlesztették Róma kikötőjét, Ostiát**.
 - Caesar pontifex maximusként Sosigenesz egyiptomi csillagász segítségével **naptárreformot hajtott végre** (Julián-naptár), bevezetve a négyévenkénti szökőnapot.

Caesar megölése

- **Caesar** intézkedéseivel kedvezett a plebsnek és a lovagrendnek, azonban **semmibe vette a köztársasági hagyományokat** (örökös diktatúra, senatus szerepének csökkentése) és így **szembekerült a senatorok különböző csoportjaival**.
- **Kr. e. 44. március idusán (15-én) a senatusban 3 összeesküvő több tördőfessel meggyilkolta Caesart.** Caesar az egyik merénylőnek, M. Iunius Brutusnak csak ennyit mondott: „Et tu mi fili Brute?” („Te is fiam, Brutus?”)
 - Caesar gyilkosainak nem volt semmiféle terve a jövőre nézve, csak a diktátort akarták megölni.
- **Caesar** a polgárháborús korszaknak, illetve a birodalomban az **egye-duralom kialakulásának egy nagyon fontos szereplője volt**, aki azonban azzal, hogy **nyíltan szakított a köztársaság hagyományaival, semmibe vette intézményeit**, és nem alkalmazta a kegyetlen megfélemlítés eszközét ellenfeleivel szemben, illetve nem törődött saját biztonságával, **nem tudott hosszú ideig hatalmon maradni**.

13 Az európai kultúra alapjai

A görög-római hitvilág

A görög hitvilág jellemzői

- **Politeista** (sokistenhit);
- **antropomorf** (emberi alakú), de megjelenhetnek állatok képében is (pl. Zeusz-bika: Európé elrablása);
- **funkcióistenek**: mindegyik istennek volt „szakterülete”.

A görög istenvilág kialakulása

- A görög istenségek **eredete** többféle:
 - bevándorló akhájok: Zeusz az ég és az égi jelenségek istene;
 - akhájok által elfoglalt területek népeinek termékenységet megszemélyesítő anyaistennője, több néven: Héra, Hesztia, Gaia.
- Az istenvilág **fejlődése**, átalakulása:
 - **Homérosz** istenei: az istenek nemcsak külsőleg, hanem tulajdonságaikban és egymás közötti kapcsolataikban is hasonlítottak az emberekhez. Csak két különbség volt közöttük: hatalmasabbak és halhatatlanok voltak az istenek. Az Olümposzon lakva csupa boldogság volt az életük, ambróziát ettek, nektárt ittak lakomáikon.
 - **Hésziodosz** istenei:
 - × Hésziodosz az Istenek születése (Theogonia) című költeményében foglalta össze az istenek történeteit;
 - × itt az istenek már cselszövők, gyilkosok, már korántsem olyan idilli az életük.

Görög vallási szövegek, szertartások

- **Jóslatadó szentélyek:**
 - **Dódóna:** Zeusz szentély – a jós pap a szent tölgy leveleinek zizegéséből, susogásából következtetett az isten akaratára.
 - **Delphoi:** Apollón szentély – a jós papnő (Püthia) bódulatában hallucinálva szaggatottan rikácsolt, amit a papság időmértékes verssorokba átültetve közvetített. A szövegek tagolatlanok voltak, megfejtésük külön művészet volt.
- **Gyógyító szentély:**
 - **Epidauros:** Apollón fiának, Aszklépiosznek volt gyógyító szentélye. Az isten csodás beavatkozása a hívőknek álmukban hozta meg a gyógyulást.
- **Misztériumok:**
 - **Eleusziszban:** Démétér-misztérium – titkos szertartások során a résztvevők az istenség beavatottjai lettek.

	görög név	római név	funkció
A legfontosabb istenek	Zeusz	Jupiter	főisten
	Héra	Juno	főisten felesége, a házi tűzhely őrzője
	Poszeidón	Neptunus	tenger istene
	Démétér	Ceres	termékenység istennője
	Hesztia	Vesta	családi és állami béke őrzője
	Hádész	Pluto	alvilág istene
	Aphrodité	Venus	szerelem istennője
	Árész	Mars	hadisten
	Héphaisztosz	Vulcanus	kovácsolás istene
	Artemisz	Diana	erdők és vadállatok szűz úrnője
	Apollón	Apollo	jóshelyek és művészetek istene
	Hermész	Mercurius	kereskedők, vándorok, tolvajok istene
	Pallasz Athéne	Minerva	bölcsesség és tudomány istennője
	Dionüszosz	Bacchus	bor és a mámor istene
	Héraklész	Hercules	hérosz, emberfölötti tulajdonságokkal és erővel rendelkező ember, aki végül istenné vált
	Prométheusz	-	a lázadást, elégedetlenséget megtestesítő titán

A római vallás

- A rómaiak **ősi hitvilága – totemizmus** (farkas jelkép).
- **Latin istenek: Janus** (kezdet és vég), **Mars** (védelem).
- Az **etruszk** korban:
 - jelentek meg az **ember alakú** (antropomorf) istenek;
 - az istenvilág élére a **Jupiter-Junó-Minerva** istenhármaság került;
 - új istenként megjelent **Vénusz** (szerelem);
 - a **jóslás** nagy szerephez jutott (bélből, májból, madarak röptéből stb.).
- A **görögökkel való szoros kapcsolat** hatására indult meg a római vallás hellenizálódása:
 - kialakultak a **görög isteneknek megfelelő istenségek**;
 - **átvettek** istenségeket (pl. Apolló);
 - az istenek – akik a görög istenekhez hasonlóan emberi tulajdonságokkal felruházott lények voltak – jóindulatának elnyerése érdekében **termény- vagy állatáldozatokat** mutattak be szertartásaikon;
 - a szertartások helye a göröghöz hasonló templom volt.
- A rómaiaknál az **állam és a vallás összekapcsolódott**:
 - Nem alakult ki az államtól elkülönülő egyház, bár voltak **papi testületek** (pl. Vesta szüzek, akik a szent tüzet őrizték, a pontifexek, akik felügyelték a hivatalos állami ünnepeket), de ők is inkább csak papok és nem papság.
- A rómaiak a **vallást** nem mint valamiféle elkülönülő kultuszt élték meg, hanem **mint a mindenhol és mindenkor jelen levő istenekkel való közösséget**, amely állandó kapcsolattartást igényelt – szóval, tettel, imával, áldozatok bemutatásával.

*Az antikvitás kimagasló kulturális emlékei*Az ókori világ
7 csodája

- **Kheopsz piramis** (Egyiptom)
 - Kheopsz (Kr. e. XXVI. sz.) fáraó piramisa a legrégebbi és napjainkban az egyedüliként megmaradt „csoda”.
 - Kb. 100 ezer munkás dolgozott az építésén, több évtizeden keresztül, közel 2 millió kötömbből épült.
 - Méretei: 146,6 m – de ma már a zárókö hiányzik, így csak 137, 2 m magas
- **Szemirámisz függőkertje** (Babilon)
 - Babilonnak 3 nagyszerű építménye volt: a város falai, a Bábel-torony és a függőkert.
 - A függőkertet II. Nabu-kudurri-uszur (Kr. e. VI. sz.) építtette feleségének.
 - 7 lépcsőfokból álló öntözött teraszrendszer volt, amelyen fák, bokrok, virágok, a teraszok szélén pedig az egészet egységes egészévé várázsló kúszónövények burjánzottak.
- **Zeusz szobor** (Olümpia)
 - Kr. e. 457-ben felépült az olümpiai Zeusz-templom, amelybe Pheidiasz készítette a szobrot.

Az ókori világ
7 csodája

■

- Az elefántcsontból készült Zeusz alakja nagyobb volt, mint 12 m, és még a kezében tartotta az ember nagyságú Nikét. A főisten trónja arannyal, drágakővel volt ékesítve.
- Újdonság volt, hogy Pheidiász a haragvó, bosszúálló istenség helyett egy öregedő, jószágos istenfigurát alkotott.

● **Artemisz temploma** (Epheszosz)

- Epheszosz városában (Kis-Ázsia) építették az ion hódítók, akik az őslakosok természet-istennőjének kultuszát folytatták az Artemisz holdistennőnek szentelt templomban.
- A templom 51 méter széles és 105 méter hosszúságú volt, és 127, egyenként 18 méter magas márványoszlop tartotta a tetőzetét.
- A templom belsejében állt Artemisz istennő kétméteres szobra.

● **Mauszólosz síremléke** (Halikarnasszosz)

- Kária uralkodója, Mauszólosz (Kr. e. IV. sz.) kezdte építtetni görög mesterek vezetésével saját és felesége síremlékét.
- Az épület 49 m magas volt, ami egyedülállóan magasnak számított.
- Kr. u. 12. sz.-ban egy földrengés rombolta le, az egykori helyén találtak leletek a British Múzeumban vannak.

● **Rhodoszi kolosszus** (Rhodosz)

- Kr. e. 305-ben phrüg seregek ostromolták Rodoszt – a leírások szerint egy hatalmas ostromgépet is bevetettek – sikertelenül. A város megmenekülésének emlékére építették a Héliosz istenséget formázó kolosszust Kr. e.302-ben.
- Vasból és bronzból készült, belül kövek voltak elhelyezve.
- A korábbi elképzelésekkel ellentétben vsz. nem a kikötőben, hanem a városban állhatott. Kr. e. 224-ben egy földrengés ledöntötte – 900 évig a földön feküdt (egy jóslat miatt nem merték felállítani), majd darabjait széthordták.

● **Pharoszi világítótorony** (Alexandria)

- A Kr. e. III. században a Nílus-deltában, Phárosz szigetén építették fel az Alexandrai körüli zátonyos partszakaszon, a hajók navigációját segítő világítótornyot.
- 30x30 m oldalhosszúságú, 71 m magas volt, a tetején Zeusz szobra állt. A gyanta és olaj égetésével nyert fényt tükrök segítségével gyűjtötték össze és erősítették fel.
- Kr. u. 796-ban, majd később földrengések pusztították el.

Az ókori világ
további
nevezetességei

■

● **A Nagy Fal és az agyaghadserég** (Kína)

- A Kr. e. III. században kezdte építtetni Csin Si a Nagy Falat, amely a nomádok támadásaitól védte Kínát. Az eredetileg döngölt földből kialakított védelmi rendszer ma is látható, de már téglából épült szakaszai a XIV. századtól kezdve, a Ming-korban épültek. Ugyancsak az ókori kelet egyik kiemelkedő emlékeként tartjuk számon az első császár, Csin Si sírját „örző” – kb. 8000 terrakotta katonát, 150 lovast és 130 harci szekeret számláló – agyaghadseréget.

Az ókori világ
további
nevezetességei

■ ■

- **Akropolisz (Athén)**
 - A perzsák legyőzése után, Periklész korában (Kr. e. V. sz.), Pheidiasz művészeti vezetésével kezdődött meg az Akropolisz építése. Központi épülete Pallasz Athéné temploma, a Parthenón, amely pentelikoni márványból, dór stílusban épült.
- **Muszeion (Alexandria)**
 - A Muszeion („múzsák csarnoka”) egy **komplex tudományos intézmény** volt, ahol „tudósok” dolgoztak, állat- és botanikus kertje volt; és itt volt az ókor egyik legnagyobb és legjelentősebb könyvtára.
- **Pergamoni oltár (Pergamon)**
 - A hegyes terepen, teraszokra épült, 9–10 m magas védőfalakkal körülvett város leghíresebb emléke az oltár, rajta a 130 m hosszú dombormű, amely az istenek és a gigászok harcát mutatja be (ma Berlinben látható).
- **Colosseum (Róma)**
 - A Fórum Romanum délkeleti végében épült fel Vespasianus és Titus császárok, azaz a Flaviusok idején az Amphiteatrum Flavium, más néven a Colosseum. Az amfiteátrum egy elliptikus alaprajzú aréna, amelyet több emelet magas nézőtér vesz körül. Állatviadalokra és gladiátorjátékokra tervezték és használták.

Görög és római kulturális emlékek

	Görög és római költő, drámaíró, történetíró, szónok			
Archaikus kor (Kr.e. 8–6. század)	Homérosz (Kr.e. 8. sz.) Hésziadosz (Kr.e. 700 k.) Szapphó (Kr.e. 600 k.)		„Íliász”, „Odüsszeia” „Istenek születése”, „Munkák és napok” töredékek	
Klasszikus kor (Kr.e. 5–4. század)	DRÁMAÍRÓK			
	Aiszkhülosz (Kr.e. 524-456) Szophoklész (Kr.e. 496-406) Euripidész (Kr.e. 480-406) Arisztophanész (Kr.e. 446-388)		„Leláncolt Prométheusz” „Oidipusz”, „Antigoné” „Elektra” „Nóuralom”	
	TÖRTÉNETÍRÓK			
	Hérodotosz (Kr.e. 484-424) Thuküdidész (Kr.e. 460-395) Xenophón (Kr.e. 430-354)		a perzsa háborúk története a peloponnészoszi háború története „Anabaszisz” (görög zsoldosok perzsa szolgálatban)	
Hellenisztikus és római kor (Kr.e. 4. század - Kr.u. 2. század)	GÖRÖGÖK		RÓMAIAK	
	Izokratész (Kr.e. 436-338)	szónok	Cicero (Kr.e. 106-43)	szónok
	Démoszthenész (Kr.e. 384-322)	szónok	Livius (Kr.e. 59-Kr.u. 17)	történetíró „A város alapításától”
	Menandrosz (Kr.e. 342-291)	vígjátékíró	Tacitus (55-120)	történetíró: „Germanica”, „Historiae” (Flaviusok kora)
	Polübiosz (Kr.e. 200-120)	történetíró (Római Birodalom kialakulása)		„Annales” (Claudiusok kora)
Plutarkhosz (46-119)	„Párhuzamos élet- rajzok”	Suetonius (70-161)	történetíró: „Caesarok élete”	

	tudósok, orvosok, művészek		filozófusok	
Archaikus kor (Kr.e. 8–6. század)	Püthagorasz (Kr.e. 580-500)	matematikus, öselv a szám	Thalész (Kr.e. 624-546) Anaximandrosz (Kr.e. 611-546) Anaximenész (Kr.e. 585-528) Hérakleitosz (Kr.e. 530-470)	öselv a víz ősanyag: apeiron öselv a levegő dialektika
Klasszikus kor (Kr.e. 5–4. század)	Pheidiász (Kr.e. 460-420) Mürón (Kr.e. 480-445) Polükleitosz (Kr.e. 455-405) Hippokratész (Kr.e. 460-377)	Athéne-, Zeusz- szobor Diszkoszvető Lándzsavivő az orvostudomány „atyja”	Démokritosz (Kr.e. 460-370) Protagorász (Kr.e. 481-411) Szókratész (Kr.e. 470-399) Diogenész (Kr.e. 404-323) Platón (Kr.e. 427-347) Arisztotelész (Kr.e. 384-322)	atomelmélet szofista „bábáskodás” módszere cinikus ideatan logika, államtan, etika
Hellenisztikus és római kor (Kr.e. 4. század - Kr.u. 2. század)	Eukleidész (Kr. e 300?-?) Arkhimédész (Kr. e 287-212) Ptolemaiosz (85?-165?)	geometriai alapismeretek hidrosztatikai tétel, fogaskerék, csiga, emelő geocentrikus (Földközpontú) világkép	ciprusi Zénón (Kr.e. 336-264) Epikurosz (Kr.e. 341-270) Pürrhon (Kr.e. 365-275) Seneca (Kr.e. 4-Kr.u. 65)	sztoicizmus epikureizmus szkepticizmus sztoicizmus

A zsidó vallás fő jellemzői

A földrajzi tér

- A Jordán folyó, a Holt-tenger, a Karmel és a Galileai-hegység, a Negev sivatag, illetve a Földközi-tenger vidéke: **Kánaán** („ígéret földje”), más néven **Palesztína** (filiszteusok-paleszetek földje).
- A tengerparti sáv öntözés nélküli földművelésre, míg a többi terület inkább állattenyésztésre alkalmas.

A zsidóság betelepülése

- **Kánaán** területére valószínűleg két korszakban, két irányból érkeztek a sémi eredetű zsidó törzsek:
 - Kr. e kb. XV–XIV. században **kelet felől** érkeztek az első csoportok – róluk szól Ábrahám története: **Ábrahám** fia Izsák, annak utána Jákob (Izrael) lett a zsidó törzs atyja. Jákobnak 12 fia volt, akik az éhínség elől Egyiptomba menekültek.

A zsidóság betelepülése

■

- Kr. e. kb. XIII. században **nyugat** felől, Egyiptomból érkeztek **Mózes** vezetésével a héber törzsek (ismét) Kánaán területére. A 12 törzs itt szövetséget kötött, legyőzték a helyi lakosságot.

Az Izraeli Királyság

■

- A háborúk alatt fejlődött ki a zsidó állam, majd jött létre az **Izraeli Királyság**.
- Legelőször az északi területek törzseit összefogva Saul központosította a hatalmat (Kr. e. 1020 körül) és lett király rövid ideig.
- Saul utóda a délről, Júda törzséből származó **Dávid** lett (Kr. e. 1010–970), aki erővel egyesítette Júdeát és az északi Izrael törzseit. Székhelyévé Jeruzsálemet tette, közigazgatási kerületeket alakított ki, bevezette az írásbeliséget a hivatalokban, törvényeket alkotott, és adókat vetett ki.
- Dávid fia, **Salamon** (Kr. e. 970–930) megerősítette a királyságot és felépíttette az első jeruzsálemi Jahve-szentélyt (templomot).
- Salamon halála után kettészakadt az ország (Júda és Izrael). Jelentősen romlottak a nép életkörülményei, és sokan elfordultak Jahvétól, a zsidók istenétől. A gondokra és a várható veszélyekre a próféták (Isten által elhívott személy, aki Isten akaratát közvetíti) figyelmeztették a tömegeket.
- Kr. e. 722-ben II. Sarrukin elfoglalta Izraelt.
- Kr. e. 587-ben Nabu-kudurri-uszur elfoglalta Jeruzsálemet, leromboltatta Salamon templomát, és a lakosság egy részét Mezopotámiába vitette (52 éves „**babiloni fogság**”). A templom később újjáépült, de a római uralom ellen kirobbant 66–70-ig tartó háború során újra lerombolták, és már sohasem épült újjá.

A zsidó vallás

■

- A **zsidó vallás monoteista**, egyetlen istent, Jahvét tisztelik, aki eredetileg a tűz, a láng és a vihar sivatagi istene volt. A monoteizmus kialakulásának fejlődéstörténete:
 - Kr. e. VIII. századig: **Jahve mellett** még (időszakosan) **más isteneket is tiszteltek**.
 - Az egységes királyság szétesése után, a próféták tevékenysége nyomán **a zsidóság** szakított más kultuszokkal, **csak Jahvét ismerték el egyetlen istenként**.
 - A „babiloni fogság” időszakában pedig **Jahve** a zsidók felett uralkodó egyetlen istenségből **a mindenség teremtőjévé, és a világ egyetlen istenévé vált (nem ismerték el más népek isteneit)**. Nevének kiejtése tabu lett, az Adonáj, El, Elohim („Uram, Istenem”) megnevezés vált használatossá.
- A zsidó vallás forrása a 24 könyvből álló **Szentírás**, amely azonos a katolikus Biblia 39 ószövetségi iratával.
- A zsidó vallásban Jahve és a zsidóság kapcsolata kölcsönös és kizárólagos, azaz nemcsak a nép egyetlen istene Jahve, hanem Izrael is Isten választott népe, amellyel szövetséget kötött, és amelynek törvényt adott. Ez a törvény a **Tóra**, Mózes öt könyve, a vallási élet irányítója.
- A legfontosabb törvénycsoport a **Tízparancsolat**, amelyet az Isten két kőtáblán nyújtott át Mózesnek.

A zsidó vallás

- Az idők során felhalmozott hagyományt – amely a Tóra magyarázatát és értelmezését, illetve tudósok, tanítók (rabbik) nézeteit jelenti – összegyűjtötték és megszerkesztették. Így jött létre a **Talmud** („tanítás”). A legismertebb a babilóniai Talmud (Kr. e. 499), amely 12 kötetes, egyenként 600 oldalal.
- **Vallási élet:**
 - A jeruzsálemi templom lerombolása után ima- és olvasógyülekezeti hely lett a **zsinagóga**, amelyben központi helyen van a Tóra-tartó szekrény.
 - A **szombat** nyugalomnap, tilos a munka.
 - Nagy ünnepek: Pészah (húsvét) – az Egyiptomból való kivonulás emlékére; Hetek Ünnepe – aratási hálaünnep; Sátoros ünnep – emlékezés a pusztai vándorlásra; Újév ünnepe; Jóm Kippur – nagy engesztelési nap.
 - Jelképek: Dávid-csillag, hétkarú lámpás (menóra).

A kereszténység kialakulása és főbb tanításai

A zsidó közösség csoportjai

- A kereszténység a hellenizált palesztinai zsidó közösségben alakult ki. Több **vallási csoportosulás** (szekta) is volt ekkor a zsidóságon belül:
 - Szadduceusok: nem tartották fontosnak a Mózes utáni dogmákat és aprólékos életszabályokat.
 - Farizeusok: a hagyományokhoz és a törvényekhez betű szerint ragaszkodtak.
 - Esszénusok: a társadalomtól és a politikától teljesen elfordultak, Messiás-váró szerzetesi közösséget alkottak. A kereszténység gyökereit az esszénus szekta gondolatvilágában lehet keresni.

A kereszténység születésének körülményei

- A kereszténység Palesztina hellenizált zsidó közösségében, felfokozott messiásváró légkörben született meg, ahol a messiásvárás összekapcsolódott a megváltáshittel:
 - A Megváltó közeli eljövételét hirdette **Keresztelő Szent János**.
 - **Názáreti Jézus** pedig már a megváltást hirdette.
(Krisztus=Kriszthosz[görög]=Messiás [héber]=fölkent)

Jézus élete és működése

- Jézus Krisztus **történelmi személy** volt:
 - Születési ideje bizonytalan (Kr. e. 8–4 között).
 - Gyerme- és ifjúkorát Galilea tartomány **Názáret** nevű városában töltötte.
 - 30 éves kora körül kezdte meg működését.
 - 33 éves korában Júdea helytartója, **Pontius Pilátus**, a zsidó főpapság kérésére keresztre feszítette.
- Krisztus tanítványaiból alakult ki Jeruzsálemben az első kis keresztény közösség, **Péter** (Petrus=„kőszikla”) vezetésével.

A kereszténység terjedése

- 48-ban Jeruzsálemben az apostolok és a presbiterek tanácskozásán (zsinat) a pogány, **nem zsidó keresztényeket is elismerték az egyház teljes jogú tagjának.**
- A zsidóságtól való illetően eltávolodás nyomán **a kereszténység egybeolvadt a görög-római kultúrával** (nyelv, filozófia).
- A kereszténység terjedésének, a **térítésnek** kiemelkedő alakja **Pál apostol** volt.
 - Eredeti neve Saul, aki a kis-ázsiai Tarsus városában született római polgárként – szülei farizeus nevelésben részesítették.
 - Kezdetben szemben állt a kereszténységgel, ám a Damaszkusz felé vezető úton megjelent előtte Jézus, és Pál megtért (pálfordulás).
 - Pál lett a **pogányok apostola** – térítő útjai nyomán Cipruson, Kis-Ázsiában, Egyiptomban, Szíriában sorra jöttek létre a keresztény közösségek.
 - Pál tevékenységének is köszönhetően a kereszténység veszített „forradalmi” jellegéből: megbékélt az állammal, a társadalmi különbségekkel (az embernek nem kell a sorsa ellen lázadni).

Az egyház kialakulása

- Az **első közösségek** kezdetben laza szerkezetűek voltak, összejöveteleiket éjszaka tartották, közös étkezéssel, imádsággal, énekléssel. Nem voltak kötött szertartásaik, papjaik, tisztségviselőik. A végítélet gyors eljövételének tudatában nem gyűjtöttek vagyont, nem terveztek semmit. Templomaik, temetkezési helyeik a földalatti **katakombák** voltak.
- A közeli jövőben várt végítélet elmaradásának Pál apostol által megfogalmazott gondolata ezeket a kis közösségeket megváltoztatta. Kialakultak az állandó **tisztségek**:
 - **Episkoposz** (püspök): eredetileg a közösség pénzügyeit intézte, később a hitéletet, szertartásokat irányító személlyé vált – minden városi közösség élén egy-egy püspök állt.
 - **Diakónosz** (szolga): eredetileg a szegényeknek rendezett szeretetlakomák felszolgálói voltak, majd a papok segítői lettek.
 - **Presbiter** (idősebb): a közösség idősebb, tekintélyesebb tagjai, akikből kialakult a papság (klérus), amely fokozatosan elkülönült a világiaktól (laikusok).
- A gyülekezetek közös étkezései is átalakultak: az együtt töltött idő (mise) szertartásrendjében, a liturgiában már csak Krisztus utolsó vacsorájának emlékét idéző momentumok (bor, kenyér) maradtak meg.

A kereszténység tanításai

- Keresztény lett az, aki hitt abban, hogy Jézus az Istentől megígért Megváltó, és megtartotta **parancsait**:
 - egyetemes szeretet: Istent és a felebarátokat;
 - megbocsátás;
 - tevékeny szeretet;
 - a menny, Isten országa az elérendő cél;
 - nem a törvények betartása, hanem a belső tisztaság a legfőbb erény.